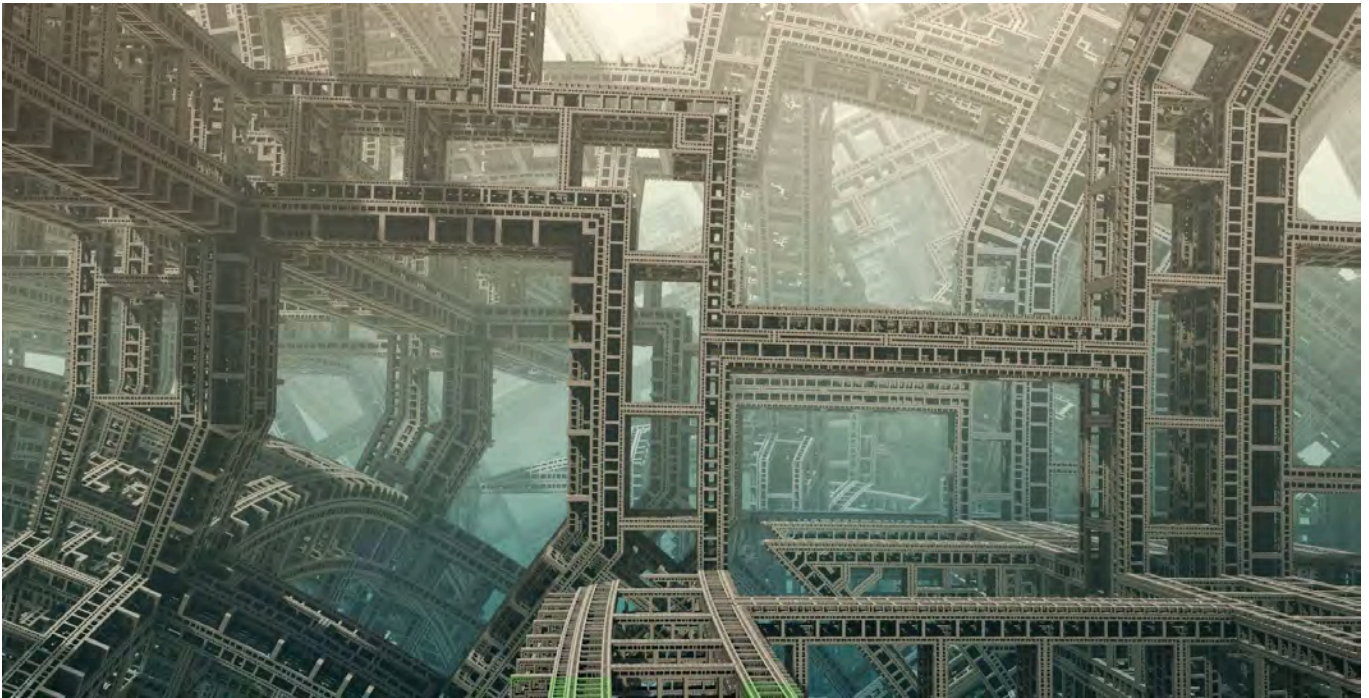

MINDIG VOLT ÉS MINDIG LESZ

[ARROBORI]

Farkas Attila Márton ARROBORI című könyve 20 évvel ezelőtt jelent meg, most ezzel a címmel rovatot indítottunk, amelyben szerzőink a könyvhöz kapcsolódva mai jelenségekre reflektálnak

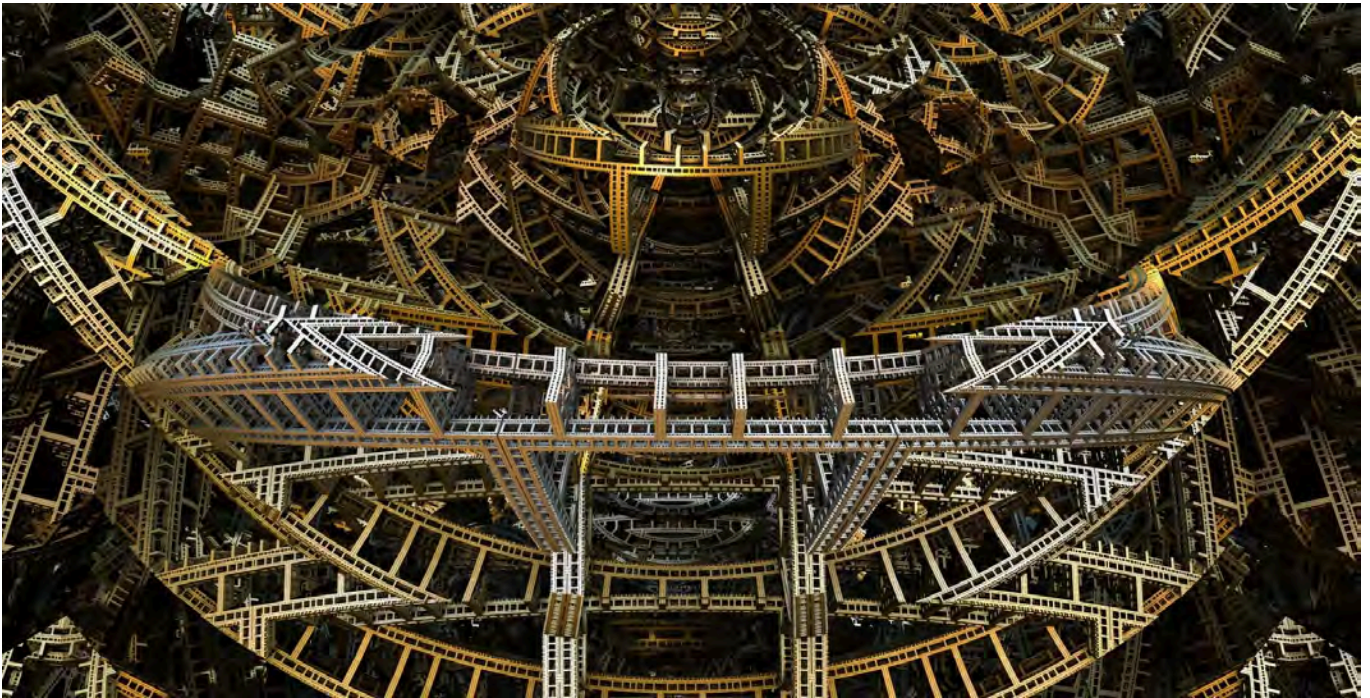
A provokatív cím semmit nem vesz el a munka értékéből és jelentőségéből, melyet Farkas Attila Márton (FAM) a rendszerváltás környéki és utáni közbeszéd elemzésével elvégzett, felvázolva „a honi politikai közbeszéd természetrajzát”.^[1] Teljes mértékben egyetértek állításaival, melyek segítettek a saját tapasztalataimat belátásokká formálni. Szeretnék egy lépést hátrébb lépni, vagy egy szinttel fentebbről rátekinteni a közbeszédre, a szerző azon érvét tovább gördítve, amely szerint nem a közbeszéd „tartalmát jelentő” állításokkal ellentétes tartalmú állításokat kell tenni, hanem magának a közbeszédnek a jellemző vonásait és mögötteseit feltárni. „Ha úgy tetszik: nem tárgynyelvi, hanem *metanyelvi* állításokkal”.^[2] Azzal a különbséggel, hogy nem konkrét megnyilatkozásokat vizsgálok, hanem általában a közbeszédbeli megnyilatkozások néhány jellegzetességére mutatok rá, amelyek segítenek megérteni, miért gondolom, hogy mindig volt és mindig lesz arrobori.

Induljunk ki két idézetből! Az egyik így hangzik:

„Az ‘arbori’ halandzsaszó, annak a szövegelésnek a kifejezője, amivel a mindenkori hatalom kábítja a jónépet, egyfajta ópium, fájdalomcsillapító, ami értelmessé varázsolja az értelmetlent, racionalizálja az irracionálist, elhithetni próbálja a hazugságot és igazolni próbálja a szélhámosságot.”[\[3\]](#)

A másik pedig így szól:

„Engem (...) elsősorban nem a vadkapitalizmus irritált, inkább a kádári konformizmus töretlen folytatása, s ennek szerves részeként a kritika hiánya, pontosabban elnyomása.”[\[4\]](#)

A két idézet látszólag ugyanarról szól: a közbeszéd és a társadalom állapota közötti kölcsönhatásról. De az az erős állítás rejlik bennük, hogy a közbeszéd az adott társadalmi állapotokat tükrözi, ugyanakkor fenn is tartja, de meg is változtathatja a társadalmi viszonyokat, pontosabban, hogy nem másképpen változtathatók meg, csak a közbeszéd (megváltoztatása) révén. Röviden: amilyen a társadalom, olyan a közbeszéd, de amilyen a közbeszéd, olyan (lesz vagy marad) a társadalom. Ördögi körnek látszik, melyből nehéz kitörni. S ha valóban ördögi kör, akkor majdhogynem lehetetlen is. Azt hiszem, ezt érzékeljük társadalmi tehetetlenségnek, amely csak forradalmi változással oldható fel, ahogy a szerző is sugallja:

„Amíg tehát nem történik változás magában a közgondolkodás természetében, amíg nem zajlik le valamiféle ‘belső forradalom’, bármimemű nézetütköztetés, konkrét cáfolat vagy ellenvélemény eleve fiaskó.”[\[5\]](#)

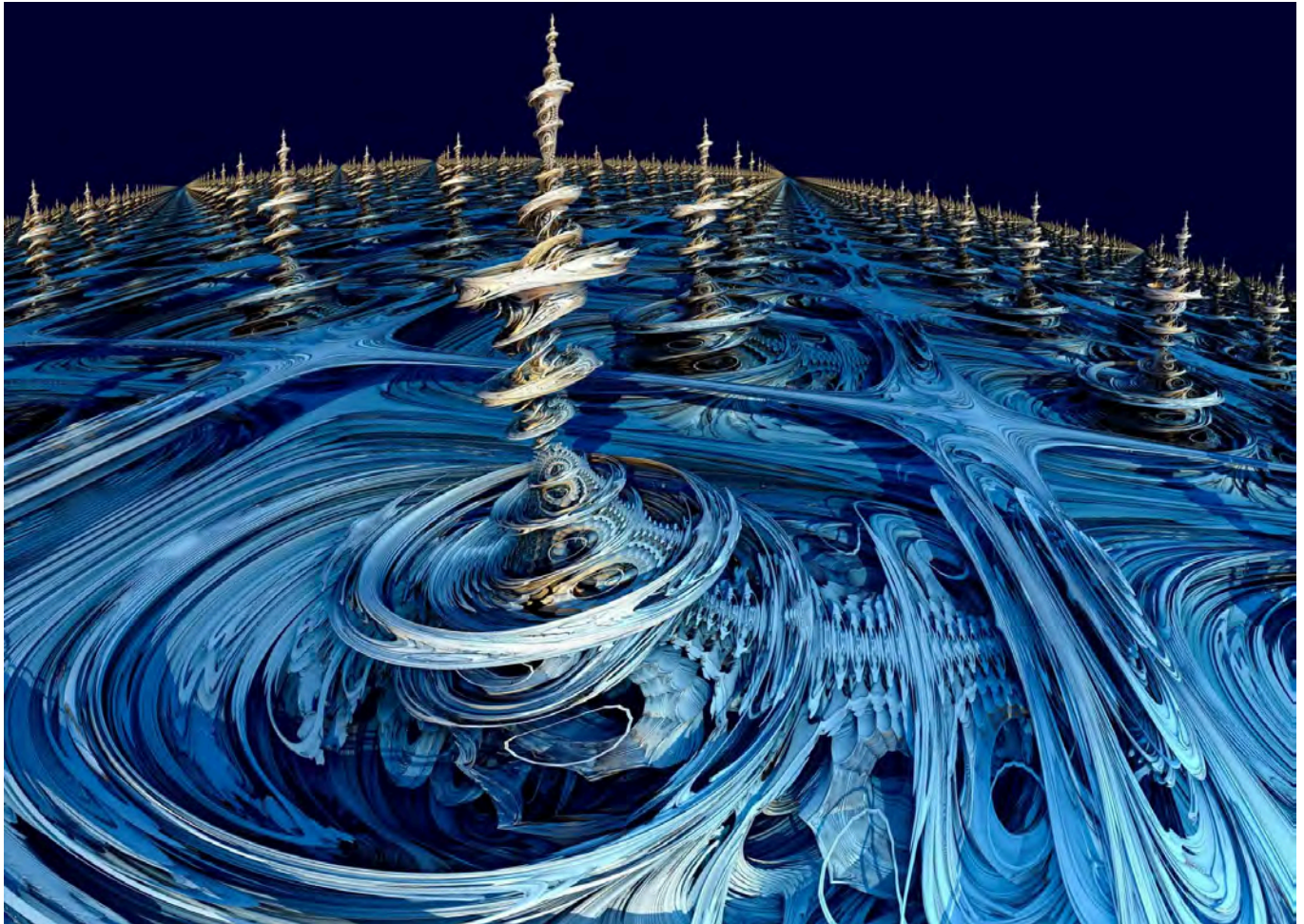

kisajátítás

A közbeszéd a társadalom nyilvános (értsd: reflektív-tudatos, megvitatható) önmegnyilatkozása. Legalábbis ennek kellene lennie. Nem minden társadalomra vagy nem mindig jellemző egy társadalomra a nyilvános önmegnyilatkozás. Döntően reflektálatlanok és megvitathatatlanok a társadalmi identitásunkat meghatározó képzeink, amiktől nő a velük szembeni tehetetlenség érzése, csökken a változtatást célzó cselekvőképesség, fellép az apátia és a konformizmus. Az *autonóm* társadalmakra jellemző, hogy van egyáltalán nyilvánosság, ahol az autonómia valódi tapasztalattá lesz a fennálló rend nyilvános kérdőre vonásával és megváltoztatásával, mert reflektálttá válik, hogy a társadalom a maga számára teremt törvényt. Történetileg azonban a nyilvánosság megnyílása együtt járt azzal, hogy nyomban kisajátításra is került. Mindenekelőtt a hatalom által (propaganda), de az sem kevésbé káros az autonómia megtapasztalhatóságára nézve, ha hivatásos véleményformálók (ideológusok) vagy magukat függetlennek mondó (tudományos alapon álló) kritikusok sajátítják ki. Mert a hangsúly a kisajátításon van. Ez részben elkerülhetetlen, hiszen igénybe kell venni a nyilvánosság kínálta lehetőségteret. Azonban az igénybevétel nem jelenheti a leuralást, amivel az alig megnyílt vitatér máris bezáródik, s vele együtt magára záródik a társadalom is, elvágva magát az önmegváltoztatás, a megújulás lehetőségétől. Mert ilyenkor csak azok a kérdések tehetők fel, amelyekre már megvannak a válaszaink, vagy az összes felmerülő kérdésre csak ugyanabban a kódban válaszolhatunk, amelynek elemeivel a kérdést is megfogalmazzuk. Ezért a társadalmi nyilvánosság csak akkor töltheti be funkcióját, amiktől antik görög és középkori előzményekre támaszkodó modern kori vívmánynak tartjuk (a társadalom önmagára irányuló reflexiója és vele az önmegváltoztatási, öntételeményesítési lehetősége mozdítja a modern kori társadalmakat a heteronómiából az autonómia irányába), ha a közbeszéd függetlenedik a hatalmi struktúráktól. Olyan nyilvánossággá alakul vagy olyanként őrizi magát, ahová szabad belépése van mindenkinek, mégpedig a maga jogán (a megélt élethelyzetek relevanciája okán), és a megnyilatkozásnak abban a formájában, ahogyan az adott társadalmi réteg vagy akár egyén megfogalmazza véleményét. A nyilvánosság kisajátítása megakadályozza, hogy a társadalom bármely szegmense önkifejezésre jusson. Ahol ez a gátlás közvetlenül vagy közvetetten érvényre jut, ott joggal beszélhetünk a közvélemény diktatórikus hatalmáról, függetlenül a közbeszéd tartalmától.

Nem függetlenül persze, mert a közbeszéd tartalma döntően az *önigazolás*, hivatkozzon akár a megszólalás jogára és kötelességére, akár vélt igazságra, jobbító szándékra, szaktudásra stb. Ezért van létjogosultsága annak, amit FAM javasol, hogy gyakoroljunk metanyelvi kritikát, és sajtóanyagok visszatérő szófordulatainak elemzésével maga is ilyen eljárást folytat le. A kritika lehetősége és szükségessége abban áll, hogy a közbeszéd megnyilatkozásai önmaguk elismertetése érdekében kényesen ügyelnek a következetességre, azonban sokkal súlyosabb hiba az önreferenciális világgéppel ellentmondásba kerülni, mint „a valós tényekkel”. Mondhatnánk, dekonstruálni szükséges a beszédet, még mielőtt tartalmi cáfolatát adnánk. Illetve rámutatni, hogy a beszéd önmagát dekonstruálja, ha másért nem (és ez nem egy ok a többi közt, hanem a leghúsbavágóbb kérdés FAM számára) azért, mert „az uralkodó közbeszéd állításai önmagukban, az *adott explicit tartalomtól függetlenül* (is) hazugságok, mert hitelteleníti őket a rosszhiszemű hatalmi attitűd, a sablonosság és a manipulatív jelleg. Más szóval: ha az adott állítás konkrét tartalma adatszerűen vagy tényyszerűen igaz lenne is (persze gyakorta nem az), az

állítás maga akkor is hamis, mert hamis az intenció, hamis a kontextus, hamis az alapállítás: az elitek ideológiai érdekvédelme és a *mindenkori* világrend iránti töretlen szervilizmus.”[\[6\]](#)

Formállogikai szempontból nyilvánvalóan védhetetlen ez az álláspont: az igazságra törekvő beszéd igazsága nem függhet attól, hogy ki, hol, miért, milyen szándékkal és milyen eszközökkel nyilatkozik meg. De a közbeszéd *performatív megnyilvánulás*, ahol nem egyszerű megállapításokat teszünk valamilyen előzetesen adott(nak tételezett) valóságról, hanem álláspontokat juttatunk érvényre és valóságot teremtünk. Ez a kettő együtt jár: azt a valóságot szeretnénk érvényesként felmutatni, amely a mi nézőpontunkból és a mi álláspontunkról annak tűnik. Hogy mi számít érvényes közlésnek, azt nem a „valóságnak” megfelelés, hanem sikerességi kritériumok irányítják. Ekkor merülhet fel a beszéd tartalmától függetlenül a hitelesség kérdése. A hitelességen múlik, hogy az érvényre juttatásért a konformizmus kezeskedik vagy maga a valóság a hitelesítő.

Ha így értelmezzük az *arborit*, árulkodó jelnek bizonyul, hogy az önmaga hitelességében kételkedő beszélő kénytelen hatalmi-ideológiai védnökség oltalma alá menekülni. Megszületik az arbori-közbeszéd egyik lényegi alakja: a hivatalos véleményformáló. Véleménye nem valódi társadalmi reprezentáció, hiszen nem formára hozza a társadalmi szereplők önmegnyilatkozását, hanem vagy előzetes konstrukciókba kényszeríti, vagy saját véleményével helyettesíti. Mindkettő következménye az ideológiai véleményformálás, ami egyben ítélezés is: a saját sikerességi garanciáit (a hatalom védelmét) teszi meg az igazság mércéjéül, miközben más véleményeket releváns és nem-releváns véleménnyé minősít.

Holott a vélemény mindenkor releváns.

Amíg a nyilvánosság önmagában is korlátozott, a nyilvánosság kisajátítása és ellenőrzése könnyen megoldható. Azonban a mai kommunikációs technológiai helyzetben lehetséges, hogy közvetlen egyéni vélemények jelenjenek meg a nyilvánosságban. Az esély mellett a legnagyobb probléma ezzel, hogy ellenőrizetlen, és nemcsak a hatalom, de a társadalom számára is káros vélemények jelenhetnek meg. Ezek szabályozását a mindenkori hatalomtól várjuk; így születnek a politikai korrektséget előíró, illetve a gyűlöletbeszédet büntető rendelkezések.

ördögi kör

A jelenkori honi közbeszéd kritikai természetrajza kirajzolja az ideális állapot szellemképét is: egy egészséges, autonóm társadalom önmegnyilatkozását nem szükséges sem átfordítani, sem ellenőrizni, sem szabályozni. De, emlékezzünk az ördögi körre, az autonóm társadalom is csak a közbeszédén keresztül, a közbeszédben jöhet létre. Amíg ez nem történik meg, addig a legteljesebb nyilvánosság biztosításának együtt kell járnia a nyilvánosság szabályozásával. Ezek a szabályozó elvek azonban nem lehetnek sem a hatalom érdekében álló, azt konzerváló elvek, de egyéb ideológiai elvek sem.

A közbeszédben megjelenő véleményeknek a társadalmi realitásból kell érkezniük, és csak a társadalmi realitásból érkező egyéb vélemények, illetve a társadalmi realitás többféle értelmezéséből kialakuló vélemények szabályozhatják azokat. Hangsúlyozottan vitatható vélemények, nem pedig vitathatatlan igazságok.

Minden egyéb hatalmi érdeket szolgáló, propagandisztikus megnyilatkozásnak, ideológia vezérelte értelmezésnek, egyéni elvek, sokszor egyéni egzisztenciális problémák kivételéből születő állásfoglalásnak háttérbe kellene szorulni. Csak olyan formában jelenhetnek meg, amely a tulajdonképpen nyílt színi vallomásokat nem transzponálja szakértői („nekem igazam van”), sem ítélezői („a történelmi igazságtalanság jóvátétele érdekében szükséges”) pozícióból születő igazsággá. Másképpen nem válhat a közbeszéd részévé a tapasztalat, hogy „a magyar társadalom zöme egyáltalán nem azt a világképet és értékrendet vallja/vallaná magáénak, amit a mainstream beszéd képvisel”.[\[7\]](#)

Aki a közbeszéd részesévé és alakítójává kíván válni, ebbe a helyzetbe kerül. Egyszerre kitett annak, hogy akár szándékoltan, akár észrevétlenül belesimul a kényszerek diktálta kiszolgáltatottságba, ellenfelei a konformista vagy a korrupt bélyegét sütik homlokára, ezt elkerülendő pedig könnyen nemcsak ideológiai, de szellemi úrban is találhatja magát. A személyes elköteleződés kinyilvánítása csak olyan alapot választva sikerülhet, amely közel áll a fent elmondottakhoz. A szerzőnél ezt az alapot abban pillantom meg, amit a saját gyökereiről ír: „rendszerkritikám baloldali rendszerkritika volt, s magamat ‘Seattle népéhez’ az utóbb alterglobnak nevezett antiglobalizációs antikapitalista mozgalomhoz soroltam. Befolyásoltak a hazuról hozott petőfis-táncsicsos hagyományok, a népi írók munkái és ‘56 baloldali, plebejus nacionalizmusa.”[\[8\]](#) Bármennyire is közelinek tűnik ez az álláspont az autonóm társadalmi önmegnyilatkozás követelményéhez, éppúgy vitatatható, mint bármelyik másik, és vitatni, a többivel ütköztetni szükséges is.

ellentmondás

Miközben, ismétlem, Farkas Attila Márton helyzetleírását pontosnak és termékenynek tartom, a lendületes, meggyőző érvelésben elhangzanak olyan állítások is, amelyek átvilágításra és pontosításra szorulnak. Néhol ellentmondást érzek helyes megállapításai és az alapelvek között, amelyeket mondandója igazolására tár elénk, de amelyek könnyen gátolhatják a jelenlegi helyzet felszámolását. Arra az önmagában helyesnek látszó megállapítására gondolok, hogy „az arbori végső soron elfajzott idealizmus, hiszen feltételezi, hogy a társadalomnak szüksége van ideálokra, jelszavakra és jövőképre, azaz kegyes hazugságokra, vagyis a társadalomnak van valamiféle tudata és lelkiismerete”.[\[9\]](#)

Az állítás magában rejti, hogy a társadalomnak azért lehet szüksége az arboriorra (azért esünk újra és újra abba a hibába, hogy kegyes hazugságokat gyártunk), mert idealisták, utópiakeresők vagyunk, és feltételezzük, hogy van társadalmi tudat és lelkiismeret. Ez utóbbit úgy is értem, hogy ha szakítanánk ezzel a feltételezéssel, kihúznánk mindenféle arbori alól a talajt. Azzal egyetértek, hogy a társadalmi tudat és lelkiismeret tételezése könnyen vezet ahhoz, hogy a társadalmat mint szubjektumot, hovatovább racionális szubjektumot tekintsük. Aki ekként kezeli, és ekként akarja megszólítani, esetenként számonkérni vagy megítélni a társadalmat, valóban téved. Azt hiszem, ebben a megszólalás jellegzetessége vezet félre bennünket, a nyelvi közlés

csele, amennyiben minden nyelvi közlésnek van címzettje. A közbeszédben megszólított társadalmat valóban félrevezető egyetlen, egységes, identikus, racionálisan cselekvő, mérlegelő szubjektumnak tételezni. De akkor mi a társadalom? Egyének véletlenszerű, tetszőleges halmaza?

Talán túlzás, ha szubjektumnak tekintjük, mégsem vitathatunk el a társadalomtól valamiféle egységet, identitást, mely ha másban nem, legalább az arbori által mérgezett kollektív emlékezetben áll. Hogy a tényleges hordozója ennek a részben az emlékezetre támaszkodó és emlékezetként felépülő identitásnak az egyén vagy egyének csoportja, az nem kétséges. De az egyéni és még a csoportidentitás sem válhat társadalmi identitássá, csak ha további egyének azonosulnak vele, kollektív emlékezetté alakítva a személyes tapasztalatokat.

”

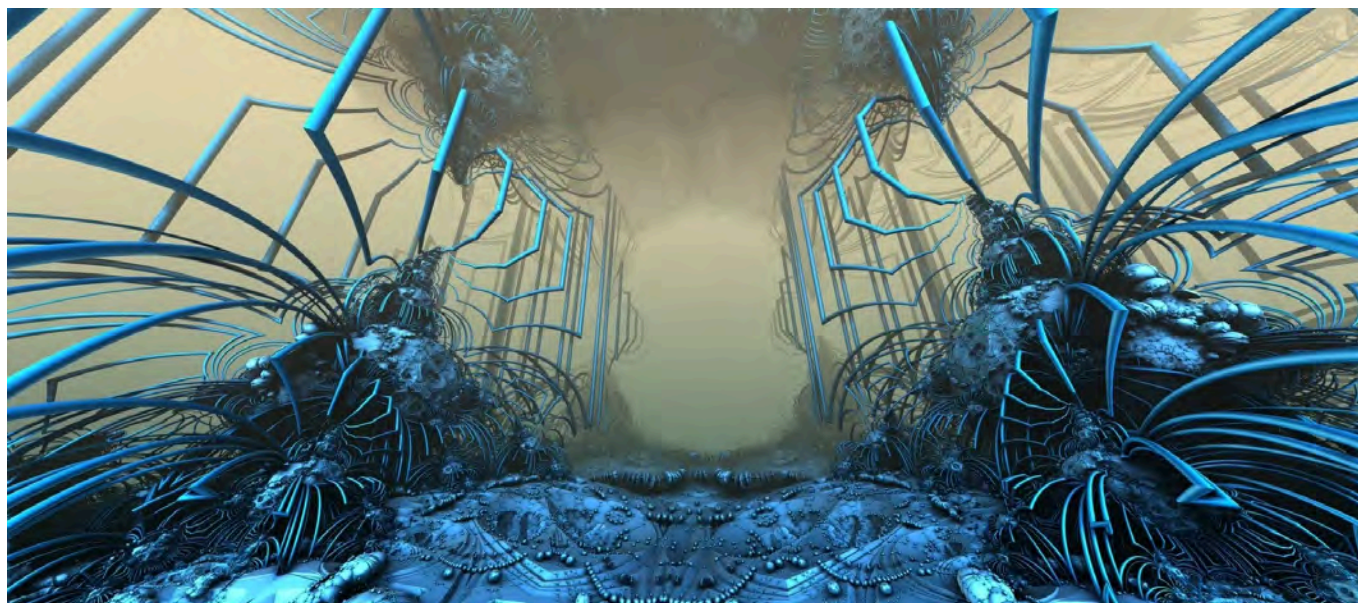
torz társadalmi tudat

Az arbori felszámolásának nem az a legradikálisabb módja, ha a társadalmi tudatot és lelkiismeretet tagadjuk, hanem ha nem „kívülről” vagy „felülről” erőltetett kegyes hazugságokban teremtjük meg a társadalmi identitást. Azt mégsem mondhatjuk, hogy az arbori hozza létre a társadalmi tudatot, és egy ilyen tudatnak a tagadása megvéd bennünket az arboritól. Legfeljebb azt mondhatjuk, hogy az arborinak minősülő beszédek *torz* társadalmi tudatot eredményeznek. Az uralkodó közbeszéd hatásai: konformizmus és „közéleti mentális betegség”. „Legártalmasabb tudatmódosító hatása azonban a fatalizmus, a kiszolgáltatottság, az ‘úgysem tehetünk semmit’ érzésének eluralkodása. Ennek egyik megnyilvánulása, hogy az emberek zöme a legvérlázítóbb

igazságtalanság mellett is elmegy, sőt: még saját megnyomorítására is alig reagál, merthogy az természetes és változtathatatlan”.[\[10\]](#)

A társadalmi tudat torzulásában az játszik tehát döntő szerepet, hogy a társadalomra „kívülről” vagy „felülről” erőltetnek rá valamilyen identitást vagy identitásokat, meghamisított kollektív emlékezetet. A közbeszéd megváltoztatásától az arbori torz társadalmi hatásainak elhárítását, vagy eleve eltorzult társadalmi alapjainak a felszámolását remélhetjük, melyekre az arbori rájátszik, miközben konzerválja azokat. Vagyis a közbeszéd megváltozása egy új társadalmi tudatot, *másfajta* gondolkodásmódot, *valós* társadalmi emlékezetet, s ezzel másmilyen társadalmi viszonyokat hozna létre, megszüntetné az avított társadalmi struktúrákat, attitűdöket vagy a közgondolkodás mentális betegségeit. Kell tehát, hogy legyen a társadalomnak emlékezete, tudata, öntudata és lelkiismerete, mert nemcsak a diagnózis, hanem a terápia is érvényét veszíti. Az más kérdés, hogy ez nem a megmondóemberek és ideológusok tudatát és lelkiismeretét jelenti. Milyen alakban értelmes a társadalmi tudatot feltételezni? A kérdés elvezet egy másik árnyékban maradó gondolathoz.

Szerintem problematikus, hogy a szerző egy sorba rendezi és egy kalap alá veszi a társadalomnak kínált „ideálokat, jelszavakat és jövőképet”. A kijelentésre nyilvánvalóan a „jelszavak” vetülnek borús árnyként: FAM a jelszavakká *degradált* ideálok és jövőkép ellen emeli fel a szavát. De ez nem jelentheti, hogy a társadalomnak egyáltalán ne lenne szüksége – mindenekelőtt – jövőképre, ám ezek formája nem lehet más ideáloknál. Feltéve, ha nem légvárrakká magasztosulnak, hanem megmaradnak annak, amik: megvitatható észeszméknek.

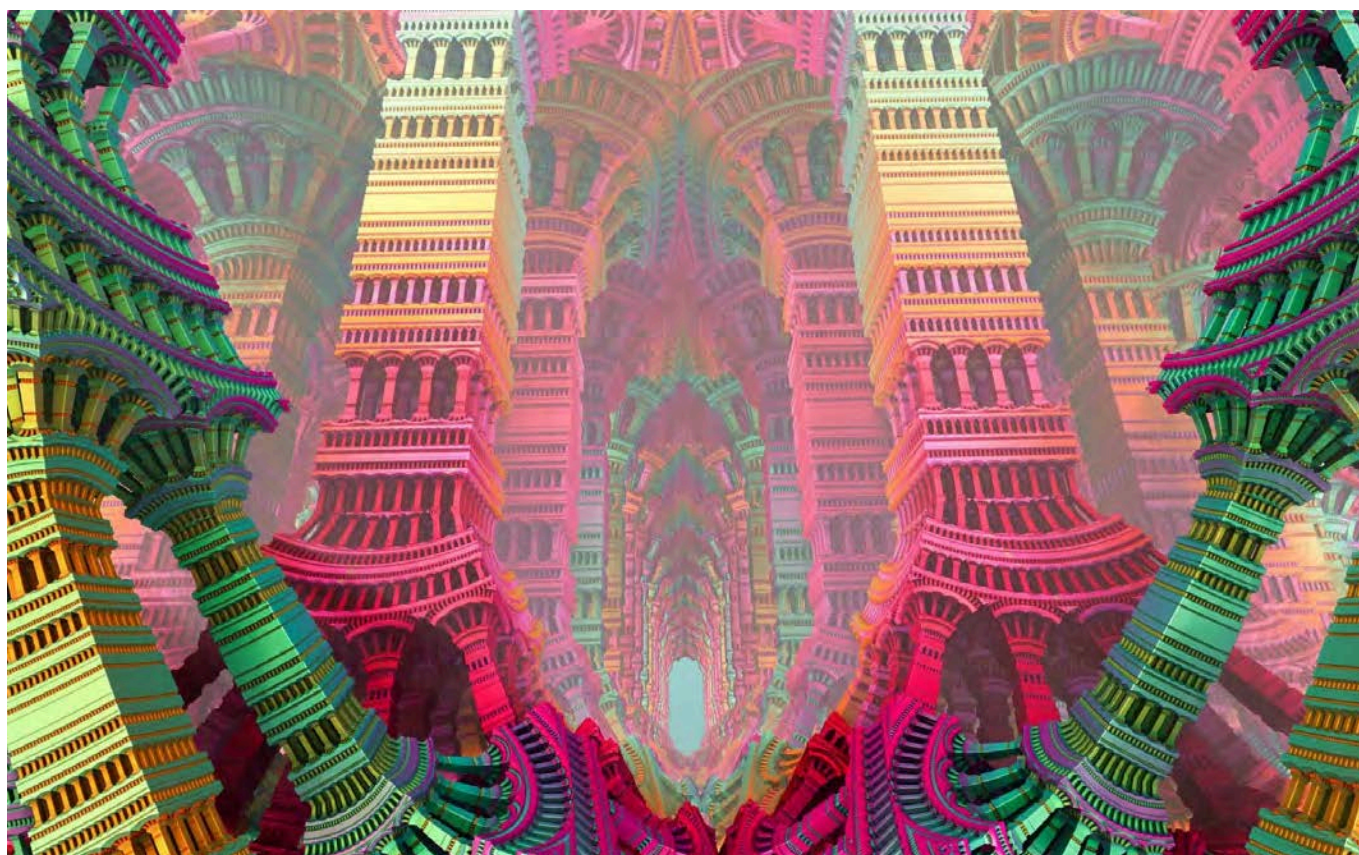
Ezeknek az ideáloknak a természetéről érdemes elmélkedni, hiszen néhány sorral lejjebb FAM azt is felrója a közbeszédet alakítóknak, hogy a mindenkor az adott szélirány által újraalkotott ideológiai maszlaguk *a fantáziátlanságukból* ered, ezért már meglévő eszmékhez folyamodnak, és abban áll a szerző morális ítéletének lényege, hogy ezeket nem csak gyorsan váltogatják a mindenkori hatalmi ízlésnek megfelelően, de képesek elvileg egymástól távol álló vagy egymásnak ellentmondó elveket átfordítani egymásba – a szavak szintjén.

„Amiről ebben a könyvben írok, az az egykori kelet-európai szocialista arbori továbbélése nyugatmajmoló neoliberális köntösben, ugyanazzal az öngyarmatosító szervilizmussal, javarészt ugyanannak az elitnek a jóvoltából. Ezzel szemben konstruálták később az elitváltók reklámszakemberei a mostani neohorthysta 'kereszténymzeti' arborit. Csakhogy annak valódi, huszadik századi verziójához képest ez már csak amolyan posztmodern utánzat, s létrejöttének oka nem annyira a gyökérkeresés és múltidézés, inkább a fantáziátlanság. Ugyanilyen fantáziátlanságból importálta a másik, 'progresszív' oldal is az éppen haladónak tartott eszmét Nyugatról, s fogja ezt tenni semmit sem tanulva és semmit sem felejtve egy esetleges rezsimváltáskor.”[\[11\]](#)

a fantáziára épül

A felrótt fantáziátlanság számomra a fantázia pozitív értelmét és szerepét villantja fel. Vagyis a társadalmi képzetalkotásban a fantázia, a képzelet fontosságát emeli ki, ami – ha elfogadjuk Castoriadis társadalomontológiájának lényegi elemét – magának a társadalmi jövőképnek, és az *ebben* meghatározott társadalmi tudatnak az eredője. De mi köze az észeszméknek a fantáziához? Hagyományosan nem inkább az üres képzelgésekhez, ezért a kegyes hazugságokhoz, az illúzióhoz, a téveszmékhez van köze? A fantázia nem áll szemben az észeszmékkel, főleg nem alacsonyítja le azokat. Az eszmék éppen a képzelet révén lesznek észeszmékké, vagyis a mindenkori tényszerű helyzeten túlmutató, általános érvényű képzetekké, gondolatokká. Az általánosítás, de főleg a formalizálás útján elért általános érvényűség csak a képzelőerő működésének köszönhető. Nem ismerhetünk ugyanis minden esetet, különösen nem a még nem létezőket; az egyedi léthelyzetekben megragadott racionális és reális tartalom általánossá emelése, az indukció a fantáziára épül, így lesz az értelem ésszé, az egyedi sokféleség általános egységgé. Feltétlen és egyben elérhetetlen idealitássá, mely mégis a lét új formája. Amikor magukról az eszmékről folytatunk vitát, nem szabad elfeledkeznünk, hogy a reális és racionális tartalmuk vitatható, az általános érvényűségük azonban performatív posztuláció, tehát személyes elköteleződést rejt magában: hitet, meggyőződést, álláspontot nyilvánít ki, és jövőbeli dimenziója van. Arról lehet vitázni, hogy mi a racionális és reális tartalma egy ideának (milyen empirikus tapasztalat), de az, hogy valaki azonosul-e vele mint általánosan érvényessel vagy sem, nem megvitatható. Az ideológiai viták ezért mindig állásfoglalásokat lepleznek el, és a leggyakrabban a lelepleződés előtt érnek véget, vagy ennek elkerülése miatt szakadnak inkább félbe. Nem gondolom, hogy az egyetlen lehetőség, ha a vitapartner morális lealjasodására mutatunk. Legalábbis nem ebben a formában kell a morális ítékezésnek megtörténnie. Amit *észszerűen* tenni lehet, annak kimutatása, hogy a személyes pozíció általános érvényűvé emelése vagy *ellentmondást* foglal magában, vagy, ami már a lehetséges világokkal függ össze, *nem akarhatjuk*, hogy érvényre jusson, mert olyan világ következik belőle, melyben nem akarhatunk élni. Vagyis a kanti kategorikus imperatívusz „alkalmazása” iránymutató lehet a közbeszéd morális megítélésében, a megszólalás előtt és a megszólalás után is.

Ezek után úgy olvasom a fenti, lendületes megállapításait a szerzőnek, hogy az üres fantazmagóriákkal azonosított, jelszavakká degradált, bálványként tisztelt és imádott ideálok – illúziók, melyek torz hatással vannak a társadalomra mindenekelőtt azért, mert megkérdőjelezhetetlenek és megvitathatatlanok, illetve megbénítják a cselekvőképességet. De megjobbítani a társadalmi viszonyokat sem lehet másképpen, csak ha tartalmas, közös fantáziaképekben, lehetséges világokat kivetítő jövőképet vázolunk fel, mely kiállja a fentebbi próbát: nincs ellentmondásban sem a tapasztalatainkkal, sem a közös céljainkkal, és azért tudunk azonosulni vele, mert lehetséges, az akaratunkkal támogatható megoldást kínál életproblémáinkra. A társadalmi tudat és lelkiismeret ebben az összefüggésben nem az egyetlen és végső igazság ismeretében, nem is egy morális ítélszékben, hanem a valós életproblémáink lehetséges feloldására kínált, ideális jövőképpel azonosulásban nyilvánul meg.

Ez az azonosulás pedig csak akkor történhet meg, ha a valóságra valósággal válaszolunk: a tényleges életproblémáinkat elképzelt, de lehetséges világképben fogalmazzuk meg, melyben ezek a problémák átalakulnak (megoldódnak, eltűnnek, felszámolódnak, értelmesen megélhetővé válnak).

Ha – egyetértve a szerzővel – a tények konstrukciók, akkor a kérdés, hogy mi a „valóság”. Az idézőjel annak a nehézségnek a jelzése, hogy minden nyelvi megformálás máris konstrukció, és a valóság is nyelvbe öltöztetett, elbeszélte valóság. Ezért mindenkor idézőjelbe kellene tenni, amit mondunk? Hogyan oldható fel ez a nehézség?

”

szóba önteni az igazságtalanságot

Nem kell feloldanunk, mert nem lehetséges, nincs nyelvtől független valóság (adva a számunkra). Ezért is volt és lesz mindig arbori. Közbeszédünk valóság alapját mégis ki lehet jelölni. A társadalmi problémák első vagy „végső” valóság alapja *a szenvedésben és a nyomorúságban megnyilvánuló igazságtalanság*. Az igazságtalanság nem várhat külsődleges megállapításra: a szenvedés és a nyomor mindig azok szenvedése és nyomora, akikkel szemben az igazságtalanság érvényesül. Ezért sem a megállapításában, sem a meghatározásában nem lehet elébe menni a megnyilatkozásnak, mely azoktól jön, akik az igazságtalanságot elszenvedik. Szóhoz juttatni a szenvedőt, szóba hozni a szenvedést, szóba önteni az igazságtalanságot – ez a közbeszéd lényegi feladata. A megszólalónak arra kell vállalkoznia, hogy becsatornázza, majd elképzelt, lehetséges megoldását adja, nem pedig ilyen-olyan magyarázatokba kényszeríti az emberi szenvedés póré tényét. Semmilyen igazságtalanság nem indokolható sem történeti helyzettel, sem történeti szükségszerűséggel, sem a jelenlegi körülményekből kiválogatott szükségszerű vagy kényszerű elemekkel. Ezek erősítik a konformizmust, az apátiát, az apolitikusságot, a tehetetlenséget. Az igazságtalanság nem tűr semmilyen relativizálást, nincs tekintettel semmilyen körülményre, meglétét nem indokolja és elhárítását nem akadályozza semmilyen feltétel.

Az igazságtalanság ugyanis éppen azokból a körülményekből adódik, melyekre itt hivatkozhatnánk, és éppen a körülmények megváltoztatásával orvosolható. Vagyis a második valóság alap, hogy *a szenvedést okozó körülmények maguk a társadalmi viszonyok*, az igazságtalanságot szülő feltételek a társadalom által vagy társadalomként létesült intézmények, melyek keretet adnak az életünknek. A közbeszédnek a társadalom önintézményesülését intézménykritikával és lehetséges új intézmények felmutatásával, intézményalapítással kell támogatnia. A kritika csak ezen a – lehetségesre vonatkozó javaslatban kiteljesedő – módon lehet az ellenállás formája. A passzív rezisztencia, a dacos szembeszegülés, az elvekhez ragaszkodást nem tettekben megnyilvánító ellenállás semmire sem vezet, helyesebben ugyanúgy tehetetlenségről árulkodik, az apátiát, a konformizmust és az apolitikusságot támogatja.

Az intézményeink az életünknek, az élethelyzeteinknek tulajdonított értelmek és jelentések megtestesülései. A közbeszédnek ilyen értelmek és jelentések képzésében van döntő szerepe. Ezek a jelentések fogják össze a reáliákat, a vágyképzeteket, a racionális értelmezésüket. De az életproblémáink megoldását a képzelet erejével vázoljuk fel, amikor a meglévőre támaszkodva kivetítjük (tervbe vesszük) a még nem létező lehetőséget. Ahogyan az azonosulás velük vagy a nem-azonosulás is az egyéni képzelet munkája lesz. Ezért a társadalom tudatát vagy lelkiismeretét a képzeletén keresztül lehet elérni.

Mi a teendő? Nem egyszerűen megkonstruálni és elmondani a másokat sújtó igazságtalanságot, hanem mindenekelőtt helyet nyitni annak, hogy maga mondja ki magát.

”

engedjük szóhoz jutni

Azt hiszem, közbeszédünkben ez hiányzik a legjobban. Ahhoz, hogy teret nyissunk és engedjük szóhoz jutni az igazságtalanságot, a kisajátított, korlátozott, leuralt nyilvánosságot kell feltörni. Olyan munkát kell elvégezni, amelyet Farkas Attila Márton végzett. De ma a magyar társadalom a legkülönbözőbb irányokból törte át a hallgatás, a konformizmus és a tehetetlenség falát, leplezte le, nem ideologikus, elméleti, kritikai-értelmező módon, hanem a maga valóságának, valóságainak felmutatásával, hogy nem hisz többé a lózungoknak. A kifejezési módja azonban egyelőre az elégedetlenség.

A kérdés, hogy ki lép be, milyen mondandóval, milyen szándékkal, és mennyi hitelességgel ebbe a térbe, hogy az elégedetlenséget politikai cselekvéssé alakítsa. Már megint készen állnak a megmondóemberek, a szakértők és a tudományos alapon ítélkezők...

Ezért a nyilvánosság terét nyitva tartó beszéddel lépünk be a közbeszéd terébe, hogy az a társadalom önmegnyilatkozását biztosítsa. A beáramló elégedetlenséget formáljuk át rendszerkritikává, és új intézmények felvázolásával segítsük a társadalom újraintézményesülését.

Ami maga a politika.

---

[1] Farkas Attila Márton: [Arrobori. A honi politikai közbeszéd természetrajza](#). Liget, 2021.

[2] I. m. 23.

[3] I. m. 7.

[4] Uo.

[5] I. m. 24.

[6] Farkas Attila Márton: Mit mondhat nekünk egy húsz évvel ezelőtti kritika? Liget, 2026. február

[7] Farkas Attila Márton: [Arrobori. A honi politikai közbeszéd természetrajza](#). Liget Műhely Alapítvány, 2021. 19.

[8] I. m. 8.

[9] I. m. 9.

[10] I. m. 21.

[11] I. m. 10.

kép | vecteezy.com